

JOSEF MACÚREK

JAROSLAV BIDLO

Když před šedesáti lety zemřel český historik a slavista Jaroslav Bidlo, napsal z podnětu České akademie věd a umění Josef Macúrek o svém učiteli a patronu nekrolog, jehož text byl sice dvakrát připraven do tisku, v jednom i ve druhém případě zhatila však publikování nepřítel dobových poměrů, které nastaly tu po Mnichovu a okupaci, tam opět a zejména po únorovém puči.

Nekrolog byl nejobšmějším zhodnocením života a díla, jakého se kdy dostalu jednomu z představitelů Gollovy školy v časopiseckých příspěvcích z pera Macúrkova i jiných autorů (J. Slavík, J. Tichý, D. Dorošenko, M. Handelsman, O. Odložilík, A. Florovskij, M. Paulová, M. Kudělka). Redakce proto přistupuje k jeho sice opožděnému, nicméně však stále zajímavému vydání, které umožnila stránková korektura uložená v Archivu Masarykovy univerzity v Brně, B 88, Josef Macúrek.

***

Rozvoj české historické vědy, pokud se zabývala koncem 19. a počátkem našeho století dějinami Slovanstva, je spojen zejména se třemi jmény: J. Perwolfa, K. Jirečka a J. Bidla. J. Perwolf působící na varšavské, tehdy ruské univerzitě se zabýval nejvíce vzájemnými vztahy mezi jednotlivými slovanskými národy a mimo menší monografie a články o Slovanech se zapsal do slovanského dějepisectví třísvezkovým spisem: „Slavjane, ich vzaimnyja otnošenija i zvjazi“, I/III Varšava 1886–1893, jednajícím o politických, kulturních a literárních svazcích Slovanů do konce 18. století. K. Jireček se věnoval cele studiu jihoslovanských dějin a jejich vztahů k dějinám byzantským. Pozoruhodným výkonem jeho v té věci jsou zejména „Dějiny bulharského národu“, sepsané v mladistvém věku (uveřejněné v předvečer rusko-turecké války, r. 1876) a „Geschichte der Serben“ I/II 1910–1918, pojednávající o dějinách srbských do r. 1532. J. Bidlo si zvolil širší pracovní pole.

Narodil se v Záhoří v Čechách 17. listopadu 1868. Svá slavistická studia začal na pražské univerzitě právě v době, kdy v čele filozofické fakulty stál jako děkan K. Jireček. Třeba však říci, že Jireček na výchovu Bidlovi a českého

vědeckého dorostu nepůsobil, ač v té době měl už velké vědecké jméno, větším vlivem. Neboť neměl v té době seminárního cvičení svého oboru, nebyl ani examinátorem při státních zkouškách a z rozličných důvodů přerušil několikrát svou pražskou univerzitní činnost. Za sporů o rukopisy se vzdal dokonce děkan-ského úřadu a odjel do ciziny. Po návratu zahájil ve škol. roce 1890–1 opět přednášky na fakultě (na téma: Dějiny křížových výprav) a náhradou za seminární cvičení ohlásil jednohodinovou přednášku pod názvem: „Výklad jihoslovanských listin“. Ale ani potom v Praze dlouho nesetřval a na podnět V. Jagicé odešel na univerzitu vídeňskou na nově zřízenou druhou stolicí slovanské filologie, nezanechávaje v Praze žádné badatelské školy ani hlubších stop svého působení.

Vstupuje na fakultu pražskou po třiletém pobytu v teologickém semináři v Hradci Králové s úmyslem věnovati se studiu dějin národů slovanských, měl Bidlo možnost poznati K. Jirečka jen po dobu dvou semestrů a po jeho odchodu z pražské fakulty nezbylo mu než se obrátiti k jiným členům pražské historické školy. Tak navštěvoval přednášky a seminární cvičení profesora pomocných věd historických J. Emlera a zasvěcuje se tu do nauky o starém písmu začal zpracovávati téma „Čechy a Polsko v 11.–12. století“. Záhy však se přiklonil k profesoru obecných dějin Jaroslavu Gollovi, který v letech 1891–2 byl děkanem pražské filozofické fakulty, právě psal knihu z dějin vztahů polsko-českých („Čechy a Prusy ve středověku“) a některé části z ní přednášel ve svém jednohodinovém čtení. V semináři J. Golla, který kladl ve své vědecké i pedagogické činnosti důraz na svazky českých dějin s dějinami obecnými a v tom i s dějinami polskými, si Bidlo všiml otázek z dějin polských. Zpracoval tam např. zprávu o polském středověkém dějepisce, sepsaném Lvovským profesorem Zeissbergem („Polnische Geschichtschreibung im Mittelalter“, článek o polském historikovi 15. stol. J. Długoszovi (uveřejněný potom v Ottově naučném slovníku). Na podnět Gollův se odebral r. 1892 na studia do Krakova. Cílem jeho bylo jednak zdokonaliti se ve znalostech polských dějin, jednak sebrati v krakovských archivech materiál k práci z dějin vztahů česko-polských 15. stol. („Jeronym Pražský a jeho pobyt v Polsku“). Krakov byl volen nikoliv bez příčiny. Město to působilo sice rušivě v tehdejších politických vztazích česko-polských, ale věc ta nemohla překážeti. Hlavní bylo, že především v krakovských archivech bylo možno pátrati po pramenech k otázce česko-polského poměru z počátku 15. století. Přitažlivě vábilo také, že na krakovské univerzitě působilo několik významných členů tehdejší polské historické vědy, t. zv. školy krakovské (W. Zakrzewski, St. Smółka), která představovala moderní směr v polském historickém bádání a v níž i J. Bidlo se mohl zdokonaliti ve znalostech historické metody. Pobyt v Krakově ve školním r. 1892–3 působil na Bidlovy snahy příznivě. Bidlo rozšířil svůj rozhled po polských dějinách, seznámil se s pracovními metodami St. Smółky; měl možnost získati hojně podnětů u skvělého přednašeče W. Zakrzewského. V semináři Smółkově navázal vědecké přátelství s pozdějšími předními polskými historiky: St. Zakrzewským, W. Sobieským, J. Ptasníkem, které jej potom doprovázelo po celý život. V krakovských archivech shromáždil zároveň hojně prameny ke svému tématu a z velké části je už za svého pobytu v Krakově zpracoval. Ve chvíli však, když

už svou studii o česko–polských stycích v předvečer husitského hnutí dokončoval, polský slavista A. Brückner uveřejnil ve sbírce „Biblioteka polska“ pojednání ze stejného oboru. Na štěstí však Brückner zpracoval svou látku jen mezeřovitě a nekladl si tolik otázek, a tak Bidlo mohl o otázce husitské emigrace v Polsku a její povaze podati obraz daleko úplnější. V konečné formě studie uveřejněné pod názvem: „Čeští emigranti v době husitské a mnich Jeroným Pražský“ (ČČM 1895) Bidlo vylíčil kulturní styky česko–polské od založení univerzity krakovské, zejména po r. 1400 a v počátcích husitského hnutí. Pojednal o vlivu pražské univerzity na krakovskou vysokou školu i na polský kulturní život z poč. 15. století, ukázal zejména, kdo z profesorů univerzity krakovské byl vzdělán v Praze a na Karlově učení si získal akademický titul, z druhé strany, kdo z Čechů studoval na půdě krakovské. Opravuje příslušný text Długoszyvy kroniky, rozřešil spletenou historii, spojenou s osobou Husova druha Jeronýma Pražského.

Po dosažení doktorátu r. 1894 i složení státních zkoušek (r. 1895) věnoval se Bidlo nějaký čas učitelské činnosti na střední škole a zároveň na podnět Gollův přistoupil k zpracování česko–polských styků 16. stol., a zejména první česko–bratrské emigrace v Polsku v letech 1547–1624. Aby se seznámil s prameny k této otázce, podnikl Bidlo r. 1896 vědeckou cestu do tehdejšího pruského Polska a r. 1897–8 do Ruska, jehož archivy mohly v té věci poskytnouti mnoho materiálu. Svého pobytu v Rusku užil ovšem Bidlo nejen ke shonu za historickými prameny, ale i k tomu, aby se seznámil s poměry ruskými, s ruskou historickou vědou a jejími představiteli. Tak měl možnost poslouchati na univerzitě moskevské přednášky proslulého profesora Ključevského, stýkati se s profesorem všeobecných dějin Vinogradovem, soustředujícím se tehdy na studium evropských středověkých dějin sociálních a hospodářských, s historikem Ljubavským, zabývajícím se studiem západní Rusi a jejích vztahů s evropskými proudy (reformaci) 16. stol. Ještě více užítka poskytl Bidlovi pobyt v Petrohradě, kde měl možnost navázati známost se znalcem novověkých dějin evropských N. I. Karejevem, historikem–sociologem A. S. Lappo–Danilevským, znalcem ruských dějin sociálních a hospodářských 16.–17. stol. S. F. Platonovem, s filologem A. Šachmatovem, odborníkem zejména v otázce nejstarších ruských letopisů (t.zv. Nestora). Navštěvuje přednášky S. F. Platonova a A. Šachmatova poznal se Bidlo osobně s několika ruskými badateli na poli styků česko–ruských: I. S. Palmovem, V. N. Jastrebovem, se slavistou – historikem V. I. Lamanským, který v té době dával podněty ke studiu českého husitství a bratrství (Chelčického a J. A. Komenského). Vraceje se z Ruska přes polské území (r. 1898) poznal se Bidlo se zástupci polské historické vědy a s ruskými učenci, působícími na půdě tehdejší varšavské univerzity, jako byli: Ljubovič, Francev, Korzon, Kochanowski, Jabłonowski, Wierzbowski.

Na okraji Bidlova pobytu v Rusku vznikly dva články, uveřejněné v ČČH (IV., V., 1898–9): „Z ruské university“, „O práci historické v Petrohradě“, v nichž je namnoze zachycen stav ruské historiografie z konce 19. stol.; podány jsou tam charakteristiky Ključevského, Platonova, Vinogradova a naznačen je vliv, jaký mělo ruské vědecké prostředí na mladého českého badatele. Hlavním

výtěžkem Bidlovy „rusko–polské“ cesty i cesty podnikuté mimo to do archivů německých a švýcarských, je I. díl rozsáhlé monografie „Jednota bratrská v I. vyhnanství“ (uveř. v Praze r. 1900), na jejímž základě se Bidlo r. 1900 na pražské univerzitě habilitoval pro obor dějiny východní Evropy a poloostrova balkánského. Název oboru byl široký (snad proto, že rakouská vláda jiného názvu nepřipouštěla, jak se ukázalo také při jmenování K. Jirečka na vídeňské univerzitě, kdy V. Jagić marně usiloval o to, aby Jirečkova katedra byla nazvána katedrou „dějin slovanských“). Nebylo však pochybností, čemu Bidlo se hodlal věnovati. Měly to býti dějiny Slovanstva, jak to vyjádřil už cyklem svých prvních přednášek na pražské filozofické fakultě, proneseným na téma „Dějiny slovanských národů“, který potom střídal s výklady o detailních otázkách z dějin slovanských (na př. na téma „Polsko a Rusko v 16. stol.“, „Prameny a literatura k dějinám polským“).

Do oblasti „dějin východoevropských“ Bidlo vstoupil teprve po několika letech své intenzivní činnosti, když na vyzvání J. Golla se zabral do studia Krumbachrova spisu o dějinách byzantské literatury (*Geschichte der byzantinischen Literatur*), o němž podal rozsáhlé pojednání v ČČH r. 1902. Tehdy se dostával na pole byzantských dějin; svědectvím jeho nových zájmů v tomto oboru byla i skutečnost, že od r. 1904–5 začal přednáseti nový cyklus všeobecných dějin na téma: „Dějiny byzantské říše“. Dějiny byzantské a balkánských národů staly se potom oborem, jemuž se Bidlo věnoval trvale. Svědčily o tom nejen časté přednášky o byzantské minulosti, ale i několik prací, jako na př.: „Cesta Metodějova do Cařihradu“ (ČMM, 1916), „Byzantská kultura, její vznik a význam“ (r. 1917, přel. do chorvatštiny r. 1924), pojednání o byzantských dějinách v Šustových „Dějínách lidstva“ (III. 1937) i několik redakcí byzantských dějin, zachovalých v rukopise.

Tímto způsobem Bidlo navázal na přednášky K. Jirečka, který za svého pobytu na pražské univerzitě (roku 1884–91) věnoval především dějinám byzantským a balkánským značnou pozornost. Jestliže však K. Jireček se ve své práci omezoval na vztahy byzantské říše k balkánským Slovanům, Bidlo si všímal více vlastních byzantských dějin a byzantské civilizace, v níž viděl jednu ze základen při růstu civilizace východoslovanské a východní Evropy vůbec.

Obor dějin Slovanstva a dějin východoevropských, který Bidlo začal pěstovati na pražské univerzitě, nebyl na evropských vysokých školách v prvním desetiletí 20. století hojněji zastoupen. Ve Vídni sice H. Ubersberger zahájil studium „východní Evropy“ přibližně v téže době jako Bidlo, ale omezoval se ve směr jen na zkoumání vztahů habsbursko–ruských. Ve Vídni působil i K. Jireček na 2. katedře „slovanské filologie“, věnoval se však výlučně zemím balkánským a Byzantsku. Na Lvovské univerzitě stál v čele katedry „dějin východoevropských“, zřízené r. 1894 (v souvislosti s dohodou mezi haličskými Poláky a Ukrajinci), M. Hruševs'kij, omezoval se však výlučně na bádání na poli dějin ukrajinských. Jeho katedra byla nazvána přijmením „východoevropských dějin“ jen proto, že haličko–polská zemská vláda (stejně jako vláda vídeňská) nemínila ji nazvati „ruskou“ či „ukrajinskou“. Ve Varšavě přednášel o dějinách Slovanstva v téže době po Čechovi J. Perwolfovi K. Grot. Tento však příliš třífštil

své literární zájmy; už proto, že konal čtení o dějinách slovanských starožitností, slovanských literatur i o starších dějinách slovanských. Na půdě západoevropské (na Collège de France) seznamoval s dějinami východních Slovanů slavista L. Leger; jeho přednášky měly ráz příliš populární a jeho spisy byly vlastně jen nedosti pečlivým výtahem z literatury. V Mnichově si všímal slovanských dějin v souvislosti s dějinami byzantskými a vlivy byzantskými na Slované byzantolog K. Krumbacher. Jiné katedry slovanských či východoevropských dějin vznikaly na evropských univerzitách teprve v 2. desetiletí 20. stol. V Rusku ještě r. 1901 se varšavský profesor marně domáhal toho, aby na ruských univerzitách byly zřízeny stolice tohoto oboru. V Německu L. Goetz a K. Krumbacher byli nuceni upozornit r. 1908 ve veřejném projevu na to, jak velkou praktickou cenu má studium slovanské minulosti pro hospodářské a politické úkoly Německa v Evropě. Teprve potom, r. 1910, se stal prvním profesorem toho oboru v Německu (v Berlíně) O. Hoetzsch a v souvislosti s tím vznikl na německé půdě také první časopis všímající se dějin východní Evropy se snahou informovat neslovanský svět o vědecké činnosti slovanských historiků (*Zeitschrift für osteuropäische Geschichte*).

Jako zástupce oboru slovanských dějin, který byl jinde ještě opomíjen nebo se začal teprve rozvíjet, Bidlo si všímal otázek z dějin styků mezislovanských, zejména vztahů česko-polských, česko-ruských, česko-jihoslovanských. Vycházel z předpokladu jinak správného, že česká historická slavistika a konečně slavistika vůbec má sledovat především rozvoj myšlenky slovanské vzájemnosti, popřípadě ji šířit, objasňovat příčiny jejich neúspěchů i kořeny mezislovanských sporů.

Hlavním spisem, věnovaným stykům mezi národem českým a polským stalo se (nečítáme-li už uvedené práce o Jeronýmovi Pražském, několik drobných prací jako: „O stycích česko-polských“, *Slovanský přehled* VI., „Poláci a Československá republika“, 1919, „Necrologium polské větve Jednoty bratrské“, *Věstník královské společnosti nauk* 1897, „O konfesi bratrské z r. 1573“, *Sborník k 60. narozeninám J. Golla*, 1906, „Das Schulwesen der Brüderunität in Grosspolen“, *Zeitschrift der historischen Gesellschaft für die Provinz Posen*, 1911) čtyřsvazkové dílo „Jednota bratrská v I. vyhnanství“ (1900, 1903, 1909, 1932). Dějiny české emigrace v Polsku i jejich vlivů na rozvoj protestantského hnutí v polské společnosti byly už před Bidlem předmětem bádání polského učenice J. Łukaszewicze („O kościółach braci czeskich w dawnej Wielkiej Polsce“, 1835, „Dzieje kościółow wyznania helweckiego w dawnej Malej Polsce“, 1853), českého historika A. Gindelyho („Geschichte der böhmischen Brüder“, 1857–58) a ruského badatele N. Ljuboviče („Istoriija reformacii v Polše“, 1883); ale práce ty celkem nevyčerpávaly bohatého pramenného materiálu a už dávno zastaraly. Bidlo si takto postavil za cíl kriticky prozkoumat všechny dosud známé prameny, shledat nové a podat novou monografii o česko-bratrské emigraci, soustředující se po r. 1548 okolo velkopolského městečka Lešno. Zatím co v I. svazku „Jednoty“ se zdržel při historii jednoty, žijící v Polsku a v Prusích a při poměru jednoty ke stoupencům německé a švýcarské reformace v Polsku, v II. svazku, který se týká let 1561–72, zkoumal poměr českých Bratří a luteránů polských i luteránů vůbec v době, kdy němečtí luteráni se rozdělili na krajní

stoupence Lutherovy (t. zv. gnesioluterány čili flaciány) a na stoupence umírněného učení Melanchtonova. Bidlo ukázal, jak čeští bratři ze svého potýkání s polskými luterány vyšli vítězně, i když jim bylo se srazeti také s antitrinitáři, katolíky a pravoslavnými. Účastnili se všech současných kulturních proudů. Mohli pomáhati svým spolubratřím v Čechách i pokusiti se skrze svého člena Jana Rokyty navázati styky s carem Ivanem Hrozným (r. 1570), aby jej získali víře bratrské. Třetí část „Jednoty“ se týká let 1572–1586. Dobu tu Bidlo nepokládá v dějinách jednoty za vyhnanství, poněvadž čeští bratři se už szili se svou polskou vlastí a vlastně utonuli v mase svých polských stoupeňců. Hlavním obsahem 3. dílu je vnitřní církevní život polské větve jednoty. Obraz, který Bidlo podává, se značně liší od názorů do jeho doby přijímaných, podle nichž jednota byla v době svého největšího rozkvětu výkvětem čistého náboženského a mravního úsilí. Takový názor se opíral hlavně o dílo J. Łasického, historika jednoty, který příliš idealizoval svou bratrskou obec. Bidlo vylíčil život jednoty na základě skutečného stavu i konkrétních údajů a podal podle současných pramenů méně světlý obraz bratrského vývoje. Ukázal, jak těžiště vnitřního vývoje jednoty bylo po r. 1548 v Polsku. V Polsku krystalizovalo se vyznání českobratrské víry, tu se měnilo ve vyznání takřka kalvínské, zatím co v českých zemích bylo pořád pod vlivem luterství. Na polské půdě došlo k změnám v mravně náboženském životě jednoty. Jednota tam pozbyla svůj původní ráz asketicko-mnišský, přestala býti středověkou asketickou sektou a měnila se na novodobou protestantskou církev směru kalvínskému. Dřívější její tvrdé předpisy v otázce disciplíny a morálky byly zmírňovány; členové její se věnovali zaměstnání dříve zakázaným a přizpůsobovali se vlivem politických a náboženských svobod doby krále Štěpána Bathoryho sociálním a politickým poměrům polských zemí. Nabývali pochopení pro materiální statky a to jak světští věřící tak i duchovní. Zanikal celibát, upadal vliv duchovenstva a rostl význam světské šlechty, již duchovenstvo svěťovalo obhajobu svých politických i církevních zájmů. Zlepšení a zabezpečení materiálního stavu bratrských duchovních, jejich větší nezávislost na hierarchii jednoty, zrušení celibátu, vše to sblížilo bratrské duchovenstvo s lidem světským. Materiální závislost na šlechtických členech jednoty vedla k zesílení váhy světského živlu ve věcech náboženských. Časem se bratrská víra stala v Polsku vírou výlučně šlechtické inteligence, zatím co v Čechách byla vyznáním lidu. Pokusy bratří rozšířiti víru mezi lidem polským neměly celkem úspěchu. Počet věřících bratrské církve mezi polskou šlechtou Bidlo odhadl na 4,87%, počet bratrských far na 37. Jestliže se v historické literatuře ustálil názor, jako by po r. 1573 polští protestanté ztratili svůj politický význam, a jako by potom nastal rozklad polského protestanství, Bidlo pokládá názor ten za nesprávný; podle jeho mínění za vlády Štěpána Bathoryho (1576–86) o úpadku jednoty bratrské či jiných protestantských církví v Polsku nelze mluvit. Spíše naopak. Protestantská šlechta právě tehdy stále výrazněji formulovala své cíle a soustřeďovala své síly k řešení důležitých náboženských věcí.

Třetí svazek „Jednoty“ Bidlo končí vylíčením vztahů mezi jednotou a polskými protestantskými církvemi, které uzavřely mezi sebou spolek v Sandoměři r. 1570 na obhajobu svých společných zájmů.

Čtvrtý svazek (jednající o letech 1587–95) podává dějiny zápasů bratří s katolickou reformací (protireformací), za níž čeští bratři a polští protestanté vůbec ustoupili do defenzívy a polská protireformace začala svůj výboj. Na obranu proti tomu konali protestanté polští a jednota synodu v Toruni (r. 1595) pod předsednictvím českého bratra Ondřeje Lescyňského. Dobu 1587–1609 v dějinách české a polské větve jednoty bratrské Bidlo zpracoval v článku „Vzájemný poměr české a polské větve Jednoty bratrské v době 1587–1609“ (v ČMM 1917–8) a v čl. „Wzajemne stosunki polskiej a czeskiej Jednoty w okresie 1587–1609“ (Reformacja w Polsce, 1922, II.). Dovésti dějiny jednoty podrobně až do r. 1609, resp. až do r. 1624, jak si původně Bidlo předsevzal, se však Bidlovi nepodařilo, a tak práce jeho zůstala neukončena.

Přes to má dílo to v české i polské historiografii cenu. Je vlastně zpracováním církevních dějin českých i polských 2. pol. 16. stol. Proto i polským historikům bývá oporou při studiu polské náboženské minulosti. Nové prameny, uveřejněné po vydání Bidlova díla, jak to přiznává St. Bodniak (Reformacja w Polsce, 1936) se nedotkly v ničem Bidlovy koncepce ani jeho faktového materiálu. Cenná je Bidlova práce i s hlediska styků česko–polských. Neboť se ličí tu dějiny jednoty, která v 16. stol. byla hlavním sjednocujícím článkem mezi Čechy a Poláky.

Svou „Jednotou“ si Bidlo získal jméno znalce minulosti bratrské církve, jejich učení i organizace a projevil značné teologické znalosti, takže Historická komise při Matici moravské v Brně jej s důvěrou pověřila úkolem, aby vydal jejím nákladem důležitou bratrskou edici „Akty Jednoty bratrské“. V „Aktech“ těch Bidlo podal skutečný vzor vydavatelské práce; také toto dílo zůstalo však jen torzem a vyšly z něho jen dva svazky (r. 1915, 1923).

Na poli styků česko–ruských Bidlo nepodal větší monografické práce. Studie o „Br. Janu Rokytovi u cara Ivana Hrozného“ (ČČH, 1903) za takovou býti pokládána nemůže. Ale jinak Bidlo přihlížel ke stykům česko–ruským jako referent o pracích z česko–ruských vztahů nové doby. Novějším dějinám ruským a vztahům polsko–ruským věnoval pozornost zejména v dvou svazcích „Dějiny Ruska v 19. stol.“, zpracovaných ovšem nikoliv na základě pramenů, nýbrž jen pomocí literatury ve formě nikoliv vyčerpávající, jako spíše slovníkové. Doplňkem k nim je článek „Literatura k dějinám ruským v 19. stol.“ (ČČH, 1907), kde Bidlo ukázal skutečnou sečtělou literaturu, jednající o dějinách ruských nové doby. Styků česko–jihoslovanských se týkají zejména Bidlovy syntetické pohledy na dějiny Velké Moravy a jihoslovanských zemí 9.–10. stol., uveř. v Šustových „Dějínách lidstva“, III. 1937.

V souvislosti se snahou šířit znalost slovanských dějin v českém prostředí Bidlo zčeštil a vydal nejprve některé práce slovanských historiků. R. 1895 přeložil do češtiny dílo krakovského historika M. Bobrzyňského „Dzieje Polski“ (Dějiny polského národu) rozmnožuje české vydání úvodem i závěrečnou kapitolou o dějinách polských od r. 1795 do konce 19. stol. Po světové válce se účastnil překladu a vydání Stanojevičových „Dějiny srbského národu“ (1920, pořízeného M. Paulovou) a chystal překlad Borgmannových „Dějiny ruských“. Překlady všech těch děl nemohly býti ovšem než výpomocí dočasnou a pouhou

náhradou za spis, který by zpracoval pro českou veřejnost autor český a který by se neztrácel v podrobnostech, ale podal informace nutné čtenáři českému.

K práci takové se Bidlo připravoval od počátku své akademické dráhy, zabývá se otázkou, lze-li mluvit o dějinách Slovanstva a v jakém smyslu. Druhou jeho snahou bylo ukázati v syntetické práci, jsou-li dějiny východní Evropy, lze-li chápati dějiny východoevropské jako jednotný celek a jestliže ano, co je charakteristickou známkou východoevropských dějin na rozdíl od historie tzv. západoevropské.

Svou koncepci dějin slovanských Bidlo formuloval už v prvních letech své univerzitní činnosti a své představy v tom směru uveřejnil nejprve v čl. „O historii Slovanstva jako celku“ (ČČH, 1911). V článku tom ukázal, jak historické studium Slovanstva uvázlo jen na nejstarší době, jak na zbádání nejstarší doby se obětovala většina sil vědeckých, jak slovanské starožitnosti takřka pohlcovaly veškeren vědecký zájem o Slovanstvo na poli historie. Příčinou toho zjevu podle Bidla byla nedostatečná vědecká organizace na evropských univerzitách a to i v největším slovanském státě (t.j. v Rusku), kde studium slovanské minulosti nebylo důkladněji pěstováno a pohybovalo se namnoze jen na okraji slovanské filologie a etnografie. Naléhal na to, aby slavistika se neomezovala jen na zkoumání jazyka či literatury, ale aby přihlížela více k historickému vývoji jednotlivých slovanských národů. Bidlo naznačoval, pokud slovanské osudy se podobají, co jednotlivé slovanské národy spojovalo, rozlišovalo a p. Ukazoval, lze-li dějiny Slovanstva psáti jako celek, či máme-li se zřítí myšlenky té a každý slovanský národ studovati zvlášť jako zvláštní formaci, u níž by bylo lze mluvit jen o vztazích s jinými slovanskými útvary jako samostatnými a nezávislými jednotkami.

Ve svém článku Bidlo spíš jen naznačoval problém syntézy Slovanstva a vyzýval ke kolektivní práci při jeho řešení. Sám si věci asi jasně ještě nevyhranil a mluvil o „rovnici s mnoha neznámými“. Vycházel však z představy, že slovanské národy jsou si v ohledu geografickém značně bližší, nežli národy románské či germánské, rozdělené na ostrovech a poloostrovech a málo spojené s evropskou půdou. Ukazoval, že i příbuzenstvo jazykové je u Slovanů značně větší nežli u národů románských a germánských, dále že vědomí plemenného příbuzenství je u nich velmi staré a jeví se v celém jejich historickém vývoji. Na základě všech těchto premis Bidlo pokládal za žádoucí, aby někdo ze slovanských historiků se pokusil zkoumat podobné či stejné historické jevy u všech národů slovanských, aby objasnil společný původ těchto jevů, podmíněných společenstvím původu i blízkými vztahy Slovanů mezi sebou. Pojetí historie Slovanstva jako celku by podle Bidla otevřelo před badateli široké horizonty a samo pojetí o rozvoji lidstva by se potom stalo dokonalejší a pravdivější. Srovnávací studium z dějin slovanských umožnilo by sepsání dějin Slovanstva jako zvláštní skupiny národů.

O rok později (1912) Bidlo vydal ve sborníku „Slovanstvo“ studii „Historický vývoj Slovanstva“, v níž podal srovnávací a synchronický obraz historického vývoje všech národů slovanských, zejména na poli duchovním a literárním. Práci tu rozšířil r. 1927 na „Dějiny Slovanstva“. Dílem tím učinil Bidlo smělý

a zodpovědný pokus a zasáhl do řešení velkého problému. V slavistice stály proti sobě do té doby dva směry. Jedni učenci se vyslovovali pro možnost, ba nutnost syntetického pojetí Slovanstva v rozličných životních projevech. Druzí odmítali přiznati jednotu osudů slovanských národů. V otázce filologie slovanských jazyků nebylo sice sporů o slovanské společenství, mluvilo se o vnitřním dotyku i organické jednotě; jinak se posuzoval vývoj literární, politický a kulturní. Čeští badatelé jako J. Horák a Fr. Wollman mluvili o vědecké disciplíně „dějin slovanských literatur“ a o „slovanské slovesnosti“. Proti nim jiní slavisté jako Poláci A. Brückner, Lednicki a j. připouštěli jen epizodické styky mezi jednotlivými slovanskými literaturami, které jinak podle nich žili samostatným, odlišným způsobem. Podobně tomu bylo ve výkladu slovanského práva, kde byli stoupenci syntetického výkladu i odpůrci společných cest právních i právních vztahů jednotlivých národů slovanských.

Bidlo vycházel jako Perwolf koncem 19. stol. z přesvědčení, že psáti dějiny Slovanstva je možné už z ohledu na četné projevy mezislovanské vzájemnosti i spolupráci a vývoj Slovanstva hleděl zachytiti ve 4. kapitolách: I. Vznik národů a států slovanských (6.–10. stol.), II. Slované rovnocennými soupeři evropských národů (10.–17. stol.), III. Politický a kulturní úpadek Slovanů (17.–18. stol.), IV. Obrození a osvobození (19.–20.stol.). Hleděl podati nejen obraz rozvoje jednotlivých slovanských národů a jejich vzájemných styků; snažil se vylíčiti i význam historie Slovanstva, jeho hlavní základy a směry; postavil si za cíl ukázat jak Slované a na jakém poli v rozmanitých obdobích spolupracovali, spoluzávodili s jinými národy na poli duchovního a politického života, co vnesli svého vlastního do majetku všelidské civilizace, co vytvořili svého na poli duchovní kultury, jak zápasili o místo na zemi, jak zasáhli do evropského a světového vývoje.

Od této zásady se ovšem Bidlo nejednou odchýlil, nejednou podal vývoj slovanský jen v prostých formulkách, a slovanský život značně zjednodušil; nejednou opomíjel a zjednodušoval některé složky v slovanských dějinách a v záplavě zevnějších mezislovanských styků nechával příliš stranou vývoj vnitřní. Tak se stalo, že cíle, který si Bidlo jinak dobře stanovil (t. j. ukázati, co Slované vytvořili na poli duchovní kultury, jaké místo zaujímali v rodině národů, jak zasáhli do vývoje evropského a světového) uspokojivě nedosáhl. Naopak někde se značně odchýlil od prvního svého plánu.

Nelze se proto diviti, že dílo Bidlovo vyvolalo často nesouhlas na půdě domácí i zahraniční. Někteří badatelé podávali námitky proti metodám Bidlovy práce. Jiní se obraceli více proti jeho koncepci, vytýkajíce, že nelze psáti jednotné dějiny Slovanstva, poněvadž není slovanské jednoty a každý pokus o slovanskou historii prohlašovali za kombinaci čistě mechanickou, připouštějíce jen možnost sepsání dějin východní Evropy. Poukazovali na to, že nelze psáti ani o dějinách československých, jihoslovanských, ruských a tím méně slovanských. Jestliže je v tom pojetí třeba studia všech prvků, z nichž je složena historie Ruska, jestliže třeba mluvit o dějinách slovenských, charvátských, ukrajinských nezávisle na dějinách českých, jihoslovanských a ruských, tím více je nutno, tak se zdůrazňovalo, všimati si především osudu jednotlivých slovan-

ských národů, než-li Slovanstva jako celku. Věc ta se očekávala také od Bidla, tím spíše poněvadž byl v otázce dějin ruských zajedno s badateli ukrajinskými a podporoval tendence ukrajinské historiografie, odlišující vývoj ukrajinský od vývoje ruského. Jiné námítky se obracely proti vnitřnímu rozdělení Bidlova spisu, a vytýkalo se právem, že časově neodpovídá u jednotlivých slovanských národů skutečnému vývoji. Je sice pravda, že dějiny slovanských národů můžeme zásadně dělit na čtyři období, jak to činí Bidlo (počátky států slovanských, jejich rozkvět, úpadek, obrození a získání samostatnosti). Ovšem hranice jednotlivých období u jednotlivých slovanských národů jsou různé. Tak první dvě období jsou u východních Slovanů značně kratší než-li u ostatních Slovanů. Kratší je také období mongolsko-tatarské poroby u východních Slovanů, nežli poroby turecké u jižních Slovanů. Za to období obrození je na východě delší. Mimo to východní Slované nemají v 17.–18. stol. tolik společných osudů s Turkotatary jako Slované jižní. A což teprve kdybychom přihlédli k rozdílům mezi světem českým a světem Slovanů jižních a východních. Jestliže 17.–18. stol. je v českých dějinách obdobím úpadku, v dějinách východních Slovanů je naopak dobou růstu politického i kulturního. Nelze souhlasit ani s prognózami, které Bidlo učinil, pokud jde o ruský vývoj v nové době. Námítky se ozvaly proti Bidlově práci také proto, že za společný znak všeho Slovanstva označil společný boj se sousedy (Turkotatary a Němci) a že nepřátele Slovanstva omezil jen na Germány a Turkotatary. Bylo by možno uvést námítky i jiné. Dílo Bidlovo na př. nevyrostalo často organicky z látky, ideovou jeho konstrukci bylo by lze aplikovat na libovolnou skupinu lidí; nelze se ztotožnit ani s hlediskem, že můžeme psát celkové dějiny slovanských národů již proto, že dějepisná syntéza není vázána pevnými zákony, že dějepisec může vybírat a spojovat libovolně fakta časově, místně i příčinně nesouvislá atd. Tím vlastně popírá Bidlo jakoukoli vnitřní příbuznost Slovanstva a vlastní motivy, proč o koncepci slovanských dějin usilujeme. Pouhá praktická potřeba, důvody utilitaristické, snaha informovat veřejnost o slovanské minulosti v jednom dechu, tu nemůže býti vlastní hybnou silou a nemůže ani ovlivňovat koncepci slovanských dějin.

I když mnohé námítky proti Bidlovu spisu byly závažné, jiné námítky nebyly dosti oprávněné. Bidlo na př. nechtěl svým spisem dokazovati, že dějiny Slovanstva jsou jednotné. Pokusil-li se o syntézu slovanských dějin, nečinil tak proto, že by se mu Slovanstvo jevilo v minulosti jako jednotný celek. Na mnohých místech své práce přiznává naopak, že Slované netvořili nikdy takřka ani jednoty kulturní ani sociální a tím méně politické. Svě dějiny Slovanstva psal za určitých předpokladů a s jistými výhradami, se zřetelem na velkou řadu společných znaků ve vývoji slovanských národů na poli jazyka, kultury a literatury, z ohledu na geografické poměry i živé vědomí příbuznosti krve a ducha, se zřetelem na politickou, kulturní i literární vzájemnost, která se projevovala u všech Slovanů, trvala po staletí, takže ji lze nazvat všeslovanským znakem. Pokud se týče výtky v otázce Bidlova rozdělení na čtyři období, lze říci, že synchronisticky je sice vadné, ale nikoliv ideologicky.

Mnohé námítky proti Bidlovu spisu učiněné se netýkají tolik podstaty i tendence díla, jako spíše způsobu vypravování, těžkopádného slohu, suché stránky

formální, těžké stavby díla. To souvisí ovšem vůbec se způsobem Bidlovy práce, nevnikající plastickým a duchaplným vypravováním a omezující se na prostou formulaci děje a problému. V tom směru šel ovšem nejednou příliš daleko a ztěžoval četbu své práce.

Jinak však není pochybností, že svými „Dějiny Slovanstva“ Bidlo posunul řešení otázky syntézy slovanských dějin značně kupředu a snad už nebude vážného badatele, který by pochyboval o možnosti sepsání syntézy slovanské minulosti.

Naopak ukazuje se stále více, že lze pojednati o Slovanech jako celku z několika hledisek. Skutečnost, že Slované ve své minulosti netvořili trvalého jednotného politického či kulturního celku, nemůže být důkazem, že nelze mluvit o dějinách Slovanstva jako celku. Vždyť ani jednotlivé národy slovanské nebývaly vždy tak pevnými a vyhraněnými politicko-kulturními útvary, často jednotlivé části některých slovanských národů podléhaly diametrálně odlišným vlivům politickým a kulturním, v prostředí jednotlivých slovanských národů propukaly často vnitřní politicko-kulturní rozpory. A přece mluvíme o jednotných dějinách českých, polských, jihoslovanských, ruských a p. Místo historie srbské a chorvátské mluvíme o jednotlivých dějinách jihoslovanských, místo oddělené historie moskevské a litevsko-polské Rusi, mluvíme o dějinách ruských a pod.

Je hojně složek, které dovolují se dívat na slovanský svět a jeho minulost z jednoho hlediska. Přes menší či větší politické či národní rozdrobení si Slované uchovali mnoho společných či shodných črt a tato podobnost nemohla být setřena ani staletím odchylného politického a kulturního života. Není tu jen princip rasový, t. j. společný původ slovanských národů, který by mohl být východiskem k zpracování dějin slovanských; je tu ještě mnoho motivů jiných.

V souvislosti se systémem slovanských dějin se Bidlo dopracoval i ke zvláštní koncepci dějin východoevropských. O otázce té pojednával profesor varšavské univerzity O. Halecki r. 1923 v přednášce na 5. mezinárodním historickém sjezdu v Bruselu (*L'histoire de l'Europe orientale la division en époques, son milieu géographique et ses problèmes fondamentaux. La Pologne au V. congrès international des science historique. Varšava 1924*). Halecki tu ukázel na jednotlivých příkladech, že vývoj dějin Evropy v celku zapadá do dějin západní Evropy. Do pojmu východní Evropy Halecki vsouval: východní Slovany (Velkorusy, Ukrajinu, Bělorusy), Poláky, národy baltické. Vylučoval z pojmu východní Evropy: balkánské země, Uhry, Rumunsko, Čechy a země ležící na východ od řeky Labe. Co do Čechů, Uhrů a Rumunů Halecki přiznával, že v rozmanitých dobách bývali úzce spojeni s východní Evropou. Za zvláštní znak východní Evropy Halecki pokládal, že od 12. stol. se stále výrazněji rozpadala na 2 části: 1. na Moskvu s jedné strany a 2. na Polsko, Bílou Rus, Ukrajinu se strany druhé. Polsko Halecki pokládal za velmi důležitou část světa východoevropského a líčil vývoj polské historie jako základnu pro rekonstrukci značné části evropského východu. Podstatný znak východoevropských dějin spatřoval Halecki ve sklonu této historie k západu a ke kultuře západní. Kdežto Halecki a jiní badatelé všeobecných dějin spatřovali ve východní Evropě především někdejší říši ruskou, svět ruský a polský, Bidlo opustil toto politické pojetí vý-

chodní Evropy. Už před první světovou válkou vypracoval si pojetí jiné. Došel k názoru, že obraz východoevropských dějin nelze odvozovati z dějin politických, a že jej třeba tvořiti jediné na základě historie kultury a civilizace. V podstatě tu vyšel z myšlenky ruských slavjanofilů o rozporech světa východoevropského a západoevropského a jako slavjanofil dospěl k názoru, že na evropské půdě existují dvě originální kultury (římsko-germánská a řecko-slovanská), z nichž každá se rozvíjela svým způsobem a celkem nezávisle na sobě, ač jedna na druhou stále působila. Charakteristické rysy těchto kultur Bidlo spatřoval v dějinách církve; v náboženské koncepci se mu jevil hlavní rozdíl kultury východoevropské a západoevropské. Východoevropské dějiny omezil na svět církve řecko-východní.

Svou tezi Bidlo formuloval několikrát. Tak už ve spisku: „Byzantská kultura“, vydaném r. 1917. Hájil ji zejména v přednášce na 6. mezinárodním kongresu historickém ve Varšavě r. 1933, pronesené na téma: „Was ist die ostereuropäische Geschichte“ (v sjezdovém resumé „Resumé des communications présentées au congrès de Varsovie“ 1933, II. 197–207, v celém rozsahu v čl.: „Ceque est l'histoire de l'orient européen, quelle en est l'importance et quelles furent ses étapes“. Bulletin d'informations des sciences historiques en Europe orientale, VI., 1934). Proti Haleckému Bidlo vyloučil z pojmu východní Evropy Polsko. Na druhé straně kladl sem Rumuny, Gruzíny, Armény; za hlavního činitele ve vytváření východoevropského společenství kulturního prohlásil Byzanc a její pravoslaví. Proto svět východoevropský je podle Bidla světem řecko-slovanským, rozšiřuje se podle toho, jak se rozšiřovalo řecké pravoslaví. Do pojmu východní Evropy proto podle Bidla nepatří nepravoslavní: Poláci, Čechové, Slovinci, Charvaté, lužičtí Srbové. Představuje si takto koncepci zvláštního světa řecko-slovanského, začal líčit vývoj východní Evropy od chvíle vzniku kulturního dualismu Evropy při rozdělení římského impéria na část východořímskou (byzantskou) a západořímskou, za jejíž dědictví prohlásil svět románsko-germánský. Postupoval za německým historikem Troeltschem a vyloučil ze světa východoevropského oblast islámskou. Srovnáváje oba kulturní komplexy národů ve světě řecko-slovanském a římsko-germánském, spatřoval Bidlo v jejich historickém vývoji velké rozdíly a zdůrazňoval velké opoždění světa východoevropského, pomalý rozvoj jeho průmyslu, řemesla i života městského, nedostatek živosti v povaze a iniciativě, lpění na starých sociálních řádech, na starém obdělávání půdy, nedostatek podnikavosti, konzervatismus a převahu náboženského cítění, neúměrný vliv duchovenstva i církve, politický servilismus a despotismus vlády, nedostatek občanského vědomí a zájmu o veřejné věci.

Vše to podle Bidla vedlo ke kulturní stagnaci a k pozdějšímu úpadku. Jestliže v byzantských dějinách vznikl výraz „byzantismus“ na označení krajního servilismu poddaných panovníkovi, zaostalosti i sociálního indiferentismu, v ruských dějinách mělo podobný zvuk slovo carismus. Jestliže v byzantské společnosti se zakotvila představa, že vše, co je starší, je lepší, podobnou zásadu můžeme sledovati i u národů slovanských i neslovanských, které převzaly křesťanství z Byzance. Ani v Byzanci, ani v Bulharsku, ani v žádném jiném pravoslavném kraji nebylo podle Bidla žádného hnutí, které by se mohlo rovnati reformaci a protire-

formaci, na západě se rozvinuvším. Jestliže v říši byzantské, ve státech bulharském, srbském a ruském byli panovníci také představiteli církve, nevedlo to k sekularizaci a k zesvětštění církve a života. Na evropském západě podle Bidla světská společnost nepřijímala nikdy koncepci vlády církve nad celým světem slepě a bezpodmínečně. Naopak západoevropská společnost odmítala tak činiti a tím se vyskytuje vznik herezí církví potíraných. Sotvaže si západ podle Bidla osvojil klasické (antické, zejména řecké) písemnictví, zřikal se pomalu světové koncepcce, řízené církví a vytvářel si za pomoci přírodních věd novou koncepci, nezávislou na víře a vlastně rozcházející se s vírou. Nic podobného podle Bidla není v dějinách evropského východu. Ačkoliv Byzanc nepřerušila vztahů s antickou civilizací a klasickou literaturu znala namnoze lépe nežli evropští západníci, nečinila z ní závěrů jako západ. V očích Byzance měla bible a západní otcové vždy větší autoritu nežli antické pohanstvo. Ačkoliv se v Byzanci věnovali jinak vědeckému bádání, nevydali tam nikdy ani jediného badatele takového významu, jakým byl na západě Koperník. Tak se podle Bidla stalo, že všechny vynálezy a objevy na poli vědy a techniky byly uskutečněny jen na západě; východ pak si je jen přivlastňoval. Přes uzavřený pokrok v řecko-slovanském světě v posledním století uchovaly se dávné tradice a zvyky v řecko-slovanském světě dosud a udržel se tak duch staré civilizace, který bude podle Bidla napříště překážeti zdomácnění západní civilizace ve východní Evropě. Když Turci zničili Byzanc, Bulharsko a Srbsko, stala se hlavním představitelem a strážcem nejen východního křesťanství, ale i civilizace řecko-slovanského světa Moskva a Rus vůbec. Na ni, na jejího cara, církev i společnost přešly dědictvím politické i kulturní úkoly staré Byzance. Vše, co nemohla Byzanc provést, t. j. zadržet a odrazit tlak barbarského pohanství a „heretického“ západu, vše to se stalo úkolem Ruska. Stávající se hlavním činitelem v pravoslavném světě Rusové podle Bidla projevíli ducha ještě více konzervativního a reakčního nežli Byzantinci. Jen časem, přesvědčivše se o své zaostalosti technické vůči západu, začali si přisvojovati technické vymoženosti pokud nebyly v rozporu se starými pojetími politickými a náboženskými. Tato předčasná europeizace se ukončila v naší době pod režimem sovětským, který podle Bidla chce předstihnout všechno, co bylo vykonáno v Evropě a Americe. Tak byly podle Bidla násilím trhány kořeny ruské kultury, která byla vždy překážkou při europeizaci Ruska. Západní Evropa ovládla svými vlivy nejen Rus, ale i Balkán, kde všechny státy převzaly evropské zřízení konstitučně-monarchistické. Takto konzervativní duch civilizace evropského východu, který na počátku svého vývoje byl po staletí vzorem pro svět románsko-germánský, šel k tomu, že svět řecko-slovanský byl nucen (aby neupadl do závislosti na světě románsko-germánském) soupeřiti s ním na poli intelektuálním nebo přijmouti jeho civilizaci. Společnost východoevropská hleděla však zachovat politické i kulturní dědictví východního křesťanství; to bylo podle Bidla hlavní složkou a obsahem ve vývoji východní Evropy. V tom pojetí podle intenzity a aktivity v obraně východoevropské kultury proti cizím vlivům mluví Bidlo o jedenácti obdobích východoevropských dějin.

Známe-li obsah Bidlových představ o dějinách východní Evropy, nelze se diviti, že teze jeho vyvolaly už na sjezdu ve Varšavě r. 1933 značnou diskusi

a daly po sjezdu podnět k řadě úvah, co je obsahem dějin východní Evropy. Stačí uvést z oponentů aspoň jména: O. Hoetzsch, J. Pfitzner, O. Halecki, M. Handelsman, P. Dorošenko, A. Florovskij. O. Hoetzsch pronesl pochyby, zda-li lze vylučovati ze společného procesu historického Čechy a Poláky a zda-li vliv kultury byzantské podmiňoval vývoj východní Evropy ve všech obdobích. Hoetzschovi vůbec bylo těžko přiznati, že by bylo možno vykládati celé dějiny východní Evropy výlučně z hlediska vlivů kultury byzantské. Podle J. Pfitznera třeba při vymezování východní Evropy vycházeti nejen s hlediska geografického, ale i kulturně historického. Vznik pojmu východní Evropy Pfitzner klade do poč. 7. stol., kdy Slované se pevně usadili v dnešních svých vlastech. Hranice, která je oddělovala od světa germánského, který podle Pfitznera byl ve sféře kultury západní, byla i hranicí mezi západní a východní Evropou. Byla to čára podél Labe, Sály, lesu Českého, Innu k Jaderskému moři. Východní Evropu nelze podle Pfitznera ztotožňovat se Slovanstvem, když tu žily neslovanské národy. Pojetí východní Evropy nelze tudíž vymezovati jen etnickými, ale i kulturně-historickými činiteli. Historie východní Evropy není však neustálým celkem, nýbrž měnlivou formací. Okcidentalizace a europeizace dotýkala se všech odvětví východoevropského života, tu rychleji, tu pomaleji, tu silněji, tu slaběji. Těžko je dělati nějaké periody v europeizaci východu, když proces ten rozličných národů východoevropských probíhal různě. M. Handelsman pronesl pochybnosti, zda-li lze opřít celou historii východní Evropy na Byzanci a Rusku a zda-li lze v civilizaci spatřovat historický moment, který by charakterizoval vývoj východní Evropy. Soudil, že otázku, co je východní, je těžko rozřešiti, ale nepochyboval o tom, že pojem východní Evropy měl v rozličných dobách různý smysl. Střediskem, přitahujícím k sobě celý komplex t. zv. východoevropských krajů bylo vlivem své geografické polohy Polsko, které bylo stmelujícím pruhem v dějinách východoevropských. Vůbec zásada geopolitická podle Handelsmana v otázce východoevropské má převládati. Co do dělení, tu Handelsman proti složitému dělení Bidlova položil schéma značně prostší: I. od počátku dějin východní Evropy do 12. stol., II. od 12. do 18. stol., III. od 18. stol. do naší doby. Halecki opakoval v diskusi o Bidlově tezi své starší myšlenky a to: Pro historika tvoří křesťanská Evropa jeden celek. Byla vždy jednolitou a rozmanitou a v tom byla její velikost. Východní Evropou jsou všechny kraje, ležící na východ od kompaktních území německých a italských.

Takto výtky proti tezi Bidlově spočívaly v celku v tom, že dělení podle náboženství a církve nemůže vystačiti pro celé území východní Evropy a po celou dobu jejích dějin a že náboženský rozdíl nemůže mítí základní význam v dějinách východní Evropy. Němečtí historikové se stavěli proti Bidlovi pojetí také z toho důvodu, že nepřikládalo německému živlu ve východní Evropě takřka žádný větší význam.

I za diskuse Bidlo trval na své tezi a hájil ji ve dvou článcích (*Remerques à la défense de ma conception de l'histoire de l'Orient européen et de l'histoire des peuples slaves. Bulletin d'information VI., 1934; L'Europe orientale et le domaine de son histoire. Le monde slave, VI., 1935*), dokazuje, že historii lze budovat jen na základě dějin kulturních, přiznáváje pravdu ruským slavjanofilům, kla-

doucím svět východní do opozice proti světu západnímu; odsuzoval názor Pfitznerův, jako by východní Evropa byla oblastí nižší kultury, méněcenná v ohledu politickém i kulturním, jako by zásadní známkou východoevropských dějin byl proces europeizace a okcidentalizace pomocí Německva.

Vcelku však obecně uznávaného pojmu východní Evopy a východoevropských dějin se do r. 1938 dosáhnouti nepodařilo. Buď jak buď, i když se dnes už dospělo k jiným představám v této věci, zůstane Bidlovi zásluha, že se odvážil jednotné koncepce ohromného vývoje, že vyložil svůj názor na zvláštní okruh evropských a světových dějin a že přispěl k řešení otázky o možnosti zvláštních dějin východoevropských.

Bidlo zanechal po sobě památku badatele přísného k sobě i k jiným, člověka velké energie, odvahy i odhodlanosti. Mužně vždy stál za svým přesvědčením a nejednou právě pro tu vlastnost si působil četné mrzutosti. Nevyhýbal se nikdy práci ani vědecké, referentské (tu zasluhují zejm. zmínky jeho četné nekrology o slovanských dějepiscích, z nichž rozsahem vynikají 3 nekrology vydané v České akademii věd a umění: o M. Bobrzyńském z r. 1936, o St. Zlatarském z r. 1935 a o M. Hruševském z r. 1935), ani spolkové (zasluhuje zmínky zejména jeho činnost v Král. společnosti nauk, ve Slovanském ústavě, v České akademii věd a umění), ač jeho zdraví po dlouhá léta často kolísalo a ač v práci jej rušila také dlouholetá nevléčitelná nemoc jeho syna. A snad právě tyto životní svízele i nedostatek harmonie v životní dráze, působily neblaze na formální stránky jeho prací, znemožňující pojednávat o otázkách poutavě a pojiti přísnou vědeckost s přístupností; snad vše to mělo vliv i na způsoby jeho v jednání osobním i spolkovém, ač bylo tu jistě mnoho vrozeného. Bidlo trpěl vždy nedostatkem srdečné družnosti, zapomínaje, že konciliantní jednání bývá jednou z hlavních podmínek úspěchu. Měl nelibost k diskusím, které se neztotožňovaly s jeho názorem a míněním a proto snad si nedovedl vytvořiti širší kruh ctitelů a přátel. Nedovedl se vyhýbat zbytečným konfliktům a přenášeti se přes rozličné kontroverze; tím se stalo, že nedovedl udržeti přátelské idyly s někdejšími svými spolupracovníky ani s někdejším učitelem Gollem. Byl však člověk poctivý, v jádru svém dobrý, neznal polovičitosti, nepravdy a hleděl plnití svěřené úkoly svědomitě a poctivě.

